

Dagmara K. Zuzek

Akademia Rolnicza w Krakowie

EKONOMICZNE ASPEKTY DZIAŁALNOŚCI MAŁYCH I ŚREDNICH PRZEDSIĘBIORSTW W AGROBIZNESIE PO AKCESJI Z UNIĄ EUROPEJSKĄ

1. Wstęp

Wzrastająca konkurencja, postęp techniczny i technologiczny sprawiają, że przedsiębiorstwa, aby utrzymać swoją pozycję na rynku, zmuszone są sformułować i realizować odpowiednią strategię rozwojową. Dotyczy to szczególnie sektora małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP), odgrywającego bardzo ważną rolę w gospodarce narodowej. W świetle badań przeprowadzonych przez PARP firmy te tworzą blisko 50% PKB, a pracuje w nich ponad 2/3 ogółu zatrudnionych w całej gospodarce.

Sektor MŚP charakteryzuje się stosunkowo wysoką elastycznością i dość szybko dostosowuje się do potrzeb rynku. Przedsiębiorstwa z tego sektora na ogół są nastawione na rozwój, innowacje i ciągle wprowadzanie zmian mających na celu poprawę ich konkurencyjności. Z drugiej jednak strony napotykają liczne bariery związane z wysokimi kosztami pozyskania kapitału na rozwój, z przepisami prawnymi oraz wysokimi podatkami.

Celem artykułu jest przedstawienie funkcjonowania małych i średnich firm w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem przedsiębiorstw działających w agrobiznesie. Przedstawiono także szanse rozwoju oraz dostosowanie tych przedsiębiorstw do warunków unijnych.

2. Charakterystyka małych i średnich przedsiębiorstw

Kryteria ilościowe, definiujące małe i średnie przedsiębiorstwa, dotyczą zatrudnienia, udziału w tworzeniu dochodu narodowego, nakładów inwestycyjnych, bilansu rocznego aktywów, wielkości udziałów itp. Natomiast do kryteriów jako-

ściowych możemy, zgodnie z ustawą z 19 listopada 1999 r., zaliczyć: innowacyjność, jakość, efektywność, zarządzanie czy elastyczność działań.

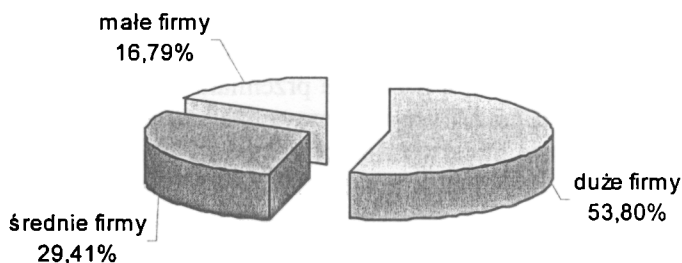
Tabela 1. Kryteria podziału przedsiębiorstw na małe i średnie

Klasa przedsiębiorstw	Zatrudnienie w poprzednim roku obrotowym	Przychody netto ze sprzedaży oraz operacji finansowych	Suma aktywów bilansu na koniec poprzedniego roku obrotowego
Małe	średnio mniej niż 50 osób	nie przekracza równowartości w złotych 7 mln euro	nie przekracza równowartości w złotych 5 mln euro
Średnie	średnio mniej niż 250 osób	nie przekracza równowartości w złotych 40 mln euro	nie przekracza równowartości w złotych 27 mln euro

Źródło: Ustawa z dnia 19 listopada 1999 r. Prawo działalności gospodarczej (DzU nr 101, poz. 1178 z późn. zm.).

Małe i średnie przedsiębiorstwa stanowią najliczniejszą grupę w polskiej gospodarce. W roku 2002 według GUS-u w systemie REGON zarejestrowanych było 3,1 mln tych przedsiębiorstw, co stanowiło 99% wszystkich zarejestrowanych firm. Najczęściej zakładanymi firmami w tym sektorze są przedsiębiorstwa handlowe (38%), przemysłowe (12,5%), budowlane (11,6%) oraz transportowe (8%). Analizując MSP pod względem rozkładu terytorialnego, możemy zauważyć, że największej tych przedsiębiorstw zlokalizowanych jest wokół dużych aglomeracji miejskich oraz na terenach dobrze rozwiniętych i zróżnicowanych przemysłowo. W roku 1998 liczba tych przedsiębiorstw na wsiach była 3 razy mniejsza niż w miastach (Państwowa Agencja... 2000).

Małe i średnie przedsiębiorstwa są zarazem znacznie bardziej niż duże podmioty wrażliwe na skutki różnego rodzaju ryzyka – zagrożeń, jakie wiążą się z ich działalnością lub utratą nawet niewielkiej części zasobów majątkowych. Według GUS-u w Polsce w 2001 r. działało łącznie blisko 44 tys. podmiotów gospodarczych, z czego prawie 13 tys. stanowiły przedsiębiorstwa średniej wielkości, których przeciętne przychody z działalności kształtowały się na poziomie 27 mln złotych. Strukturę przedsiębiorstw w Polsce w roku 2001 przedstawiono na rys. 1.

Rys. 1. Struktura przedsiębiorstw na podstawie przychodów z całokształtu działalności (w %) w 2001 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rocznika Statystycznego GUS*, Warszawa 2002.

Ważnym wskaźnikiem oceny ekonomicznej przedsiębiorstwa jest wskaźnik rentowności obrotów netto. Do roku 2000 we wszystkich grupach przedsiębiorstw był on dodatni. Rok później zmalał, a w grupie przedsiębiorstw ogółem był nawet ujemny. Świadczyć to może o trudnej sytuacji finansowej w dużych przedsiębiorstwach, np. zatrudniających ponad 250 osób, przekraczających rocznie przychody netto ze sprzedaży towarów, wyrobów i usług (40 mln euro), a sumę aktywów bilansu – 27 mln euro (Państwowa Agencja... 2001).

Pozycja małych i średnich firm jest różna w poszczególnych kierunkach przetwórstwa spożywczego. Według danych GUS-u najmniej takich przedsiębiorstw prowadziło działalność w zakresie produkcji pieczywa, przetwórstwa mięsa, w produkcji tzw. innych artykułów spożywczych (wyroby cukiernicze, koncentraty, makaron) oraz w przemyśle zbóż i przetwórstwie owoców i warzyw. Dużo przedsiębiorstw małych i średnich prowadzi działalność w sektorze przetwórstwa ryb oraz w produkcji napojów bezalkoholowych i lodów (tab. 2).

Tabela 2. Struktura przedsiębiorstw przemysłu spożywczego w 1999 r.

Działy przetwórstwa żywności	Liczba przedsiębiorstw			Udział w przychodach branży firmy (w %)	
	małych	średnich	dużych	małych	średnich
Przetwórstwo mięsa i drobiu	1338	260	91	24,7	27,9
Przetwórstwo ryb	174	47	13	15,5	35,6
Przetwórstwo mleka i lody	126	228	81	3,9	37,7
Przetwórstwo owoców i ziemniaków	311	122	54	14,6	32,8
Produkcja olejów i margaryn	6	5	10	0,5	6,0
Przetwórstwo zbóż	167	65	11	24,0	43,8
Produkcja pasz	193	51	7	21,6	35,5
Produkcja cukru	1	22	54	0,5	21,3
Produkcja pieczywa	2471	132	12	61,2	24,6
Produkcja innych artykułów spożywczych	600	144	60	11,6	30,5
Produkcja napojów bezalkoholowych	210	52	7	12,7	24,5
Produkcja napojów alkoholowych	153	70	38	11,6	17,9
Produkcja żywności i napojów	5750	1198	438	17,2	28,9

Źródło: *Rocznik Statystyczny GUS*, Warszawa, 1999.

Największy wskaźnik udziału MŚP w sprzedaży danego sektora dotyczy produkcji pieczywa (ponad 85%), a następnie przemiału zbóż – ponad 60%, w przetwórstwie mięsa, ryb oraz owoców i warzyw – ponad 50%. Natomiast najmniejszy udział przedsiębiorstwa te mają w produkcji olejów i margaryn (zaledwie 6,5%), cukru (ponad 20%) oraz napojów alkoholowych (ok. 30%).

Małe firmy mają wyraźnie wyższą zdolność generowania zysków w takich branżach, jak: produkcja pieczywa, przetwórstwa mięsa, owoców i warzyw (to działy charakteryzujące się wysoką pracochłonnością). Analizując rentowność tych przedsiębiorstw, widzimy wyraźną przewagę dużych i średnich firm prowadzących działalność w zakresie przemiału zbóż, produkcji pasz i napojów bezalkoholowych (Urban 2002).

Zaprezentowane dane wskazują, że są to działy produkcji żywności, w których małe i średnie przedsiębiorstwa mają przewagę konkurencyjną nad dużymi przedsiębiorstwami o charakterze strukturalnym. Pozwala to tym firmom na wyższą sprawność gospodarowania podstawowymi zasobami czynników wytwórczych. Do takich dziedzin, w których trudno osiągnąć efekty skali, należy produkcja świeżego pieczywa, przetwórstwo mięsa (bez uboju) oraz przetwórstwo owoców i warzyw czy też produkcja żywności wygodnej i funkcjonalnej. W tych dziedzinach szansą dla małych i średnich przedsiębiorstw są powstające nisze rynkowe oraz możliwość stosowania tradycyjnej technologii, produkcji wyrobów regionalnych czy żywności ekologicznej.

3. Zagrożenia i szanse rozwoju MŚP

Małe i średnie przedsiębiorstwa są zdolne do tworzenia nowych miejsc pracy przy stosunkowo niskich kosztach, co nie jest bez znaczenia nie tylko dla gospodarki (rynek pracy), ale i dla społeczeństwa (rozkładanie napięć społecznych wywołanych zjawiskiem bezrobocia). Pozytywnym z ekonomicznego punktu widzenia aspektem działalności MŚP jest kooperacja z dużymi firmami. Pozostają one cenionym współpracownikiem jako podwykonawcy, którzy zapewniają elastyczną w sensie ilości, jakości i techniki realizację potrzeb.

Jednak rozwój sektora MŚP hamuje kilka zasadniczych barier, które dotyczą przede wszystkim braku możliwości przerobowych, kadry kierowniczej, dużych kosztów finansowania działalności krajowych przepisów prawa (podatki, prawne przepisy UE) oraz kosztów badań i rozwoju. Rozpatrując bariery rozwojowe MŚP w długim okresie czasowym, należy zwrócić szczególną uwagę na elementy związane z ograniczeniami eksportowymi, kosztami rozwoju, ograniczonym popytem na rynku oraz na trudności w dostępie do nowych rynków (Skowronek-Mielczanek 2003).

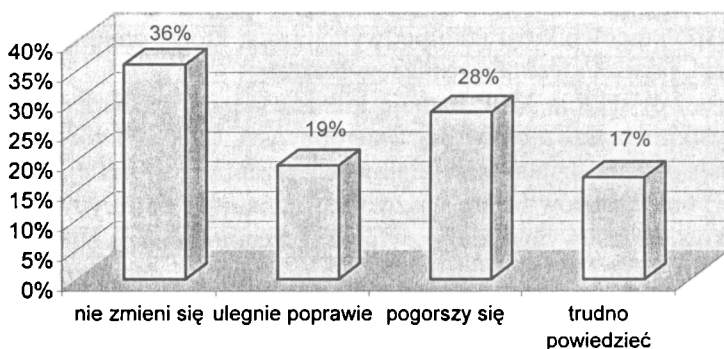
W nadążaniu za zmianami zachodzącymi w Polsce krajowym przedsiębiorstwom przeszkadzają głównie brak niezbędnych informacji, przejrzystych przepisów prawnych oraz ciągłe ich zmiany, które utrudniają prowadzenie działalności gospodarczej. Polityka podatkowa w Polsce nie wspiera finansowo MŚP, co zmusza je do korzystania z innych źródeł finansowania, sprzyjających ich konkurencyjności.

W badaniach przeprowadzonych przez Agencję Badań Rynku „Opinia” wskazano obszary, które należałoby zmienić, poprawić lub dostosować do potrzeb przedsiębiorstw. Pozwoliłoby to na stworzenie szans wyjścia ze stagnacji. Elementem, który ma największy na nią wpływ są cięcia podatkowe (71,4%), zbyt wysokie koszty pracy i składki ZUS (60%), poprawa warunków kredytowych dla firm (53%) czy zmniejszenie bezrobocia (48%) (Agencja Badań... 2002).

Kłopoty z pozyskaniem kapitału oraz płynnością ograniczają aktywność inwestycyjną tego sektora. Największe utrudnienia z regulowaniem swoich należności mają firmy jednoosobowe. Według PARP 65% takich przedsiębiorstw posiada niską płynność finansową.

4. Małe i średnie przedsiębiorstwa w akcesji z UE

Sektor małych i średnich przedsiębiorstw stanowi podporę europejskiej gospodarki i jest głównym źródłem miejsc pracy. W UE działa blisko 19 mln przedsiębiorstw z sektora MŚP. W pozostałych państwach Europy Zachodniej, które nie są członkami Unii, liczba firm z tego sektora wzrasta do 21 mln, co daje zatrudnienie ponad 117 mln mieszkańców. Zgodnie z VI Raportem Dyrekcji Generalnej ds. Przedsiębiorczości z roku 2000 przeciętne unijne mikroprzedsiębiorstwo zatrudniało 6-8 osób i wykazywało obroty w wysokości 200 tys. euro rocznie, z czego zaledwie 6% pochodziło z eksportu. Mikroprzedsiębiorstwa dominują tylko w pięciu państwach UE: we Francji, Hiszpanii, Włoszech, Irlandii oraz Grecji. Statystyczne małe przedsiębiorstwo w UE zatrudniało w roku 2000 od 18 do 20 osób, wykazywało obroty w wysokości ok. 3 mln euro rocznie, przy czym eksport stanowił przeciętnie 13% zysków (kraje Beneluksu, kraje skandynawskie oraz Portugalia). W tym samym roku przedsiębiorstwa średnie zatrudniały przeciętnie 91 osób. Jak obroty handlowe wynosiły 23 mln euro rocznie, a z eksportu pochodziło 16% zysków (Departament Analiz... 2004).

Rys. 2. Sytuacja MŚP po integracji z Unią Europejską – ocena

Źródło: Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, e-mail: biuro@parp.gov.pl.

Akcesja Polski z UE stwarza nowe uwarunkowania rozwoju MŚP. Mogą one się wiązać z wieloma przywilejami, ale także wymuszają zmiany oraz konieczność dostosowania do unijnych standardów. Do niezaprzeczalnych korzyści, jakie niesie przystąpienie Polski do Unii Europejskiej, można zaliczyć swobodny przepływ towarów, brak opłat celnych, kontroli granicznych przy eksporcie produktów do krajów unijnych oraz swobodny przepływ siły roboczej. Jednak wzmoczona konkurencja, która wynika z wymienionych aspektów powoduje, iż MŚP muszą podnieść jakość oferowanych produktów oraz wdrażać nowoczesne technologie.

Obecnie istnieją duże różnice w organizacji i funkcjonowaniu MŚP, co wynika z mniejszej efektywności produkcyjnej i usługowej. Polskie przedsiębiorstwa stanowią 11% unijnej populacji, a wytwarzają zaledwie ok. 3% PKB (Pałasz 2004). Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że przystąpienie Polski do Unii Europejskiej

pociąga za sobą przemianę prawną polskich firm oraz ciągłe procesy dostosowania do wymogów obowiązujących w Unii.

Opublikowany w roku 2001 raport z badania sytuacji małych przedsiębiorstw określa szereg czynników, które mogą stać na drodze rozwoju polskiej przedsiębiorczości. Pogorszenie sytuacji firmy może być spowodowane, jak wspomniano wcześniej, zwiększeniem konkurencji na rynku, napływem tanich usług i towarów, zwiększoną konkurencją cenową oraz koniecznością posiadania różnorodnych atestów, licencji czy certyfikatów. Warto również wskazać na elementy związane z wysokimi kosztami pozyskania kapitału oraz z systemem podatkowym.

5. Wnioski

1. MŚP są stosunkowo elastyczne, szybko dostosowują się do potrzeb rynku i nie obawiają się wprowadzać zmian i innowacji.
2. Małe i średnie przedsiębiorstwa w Polsce stanowią ponad 90% ogółu przedsiębiorstw, a nakłady inwestycyjne tego sektora sięgają blisko 50%.
3. Największy wskaźnik udziału MŚP w sprzedaży tego sektora dotyczy produkcji pieczywa (małe – 61,2%, średnie – 24,6%), przemiału zbóż (odpowiednio – 24,0 i 43,8%) oraz przetwórstwa mięsa i drobiu (24,7 i 27,9%).
4. Małe przedsiębiorstwa mają wyższą zdolność generowania zysków w takich branżach, jak: produkcja pieczywa, przetwórstwo mięsa, owoców i warzyw. Jednak wyraźną przewagę nad małymi firmami mają duże i średnie przedsiębiorstwa prowadzące działalność w zakresie przemiału zbóż, produkcji pasz i napojów bezalkoholowych.
5. Najczęstszymi barierami rozwoju tych przedsiębiorstw są: wysokie składki ZUS, wzrost kosztów utrzymania, wysokie podatki oraz niestabilność prawa i podatków.
6. 28% badanych uważa, że po wstąpieniu Polski do UE sytuacja tych przedsiębiorstw się pogorszy. Do głównych przyczyn najczęściej zalicza się wzrastającą konkurencję na rynku. 19% respondentów uważa, że wstąpienie Polski do UE jest pozytywnym wydarzeniem ze względu na otwarcie rynku i likwidację ceł oraz poprawę koniunktury gospodarczej.
7. Coraz większe wsparcie dla sektora MŚP deklarowane przez polski rząd wynika m.in. ze stanowiska Unii Europejskiej wobec tych przedsiębiorstw, tj. podkreślania przede wszystkim ich ogromnego znaczenia dla rozwoju gospodarki, wzrostu zatrudnienia oraz poprawy konkurencyjności.

Literatura

- Agencja Badań Rynku „Opinia”, Warszawa 2002.
 Departament Analiz Ekonomicznych i Społecznych, Warszawa 2004.
 Pałasz L., *Funkcjonowanie małych i średnich przedsiębiorstwa w okresie akcesji z Unią Europejską*, [w:] *Przedsiębiorstwo na rynku*, Wyd. UWM w Olsztynie, Olsztyn 2004.
 Państwowa Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości: Statystyki o MŚP, 2000, 2001.

Skowronek-Mielczanek A., *Małe i średnie przedsiębiorstwa. Źródła finansowania*, C.H. BECK, Warszawa 2003.

Urban R., *Małe i średnie firmy w przemyśle spożywczym*, „Przemysł Spożywczy” 2002, nr 12, s. 9-11.

ECONOMIC ASPECTS OF SMALL AND MEDIUM SIZED ENTERPRISES ACTIVITY IN AGRIBUSINESS AFTER THE INTEGRATION WITH THE EUROPEAN UNION

Summary

Small and medium sized enterprises constitute a large and permanent group in the structure of food industry. In certain branches small companies have competitive advantage over large enterprises (bakery, processing of meat, fruits and vegetables). Regarding the above branches small companies show higher profitability of sales, labour efficiency and the efficiency of current asset management then medium and large companies. Proper policy targeted at SME's should take into account two goals: overall conditions of the development of SME's and intervention measures in other sectors and fields of policy.